

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לא, תש"מ

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ובפוסקים — פגון בהלכות בדיקת חמץ, שו"ע אורח
חיים, סי' תלא, תמצא: "לומד ש ע ו ר" (או: לומדין שעור),
עיינ באר היטב, שם סעיף קטן ד, ומשנה ברורה שם. והרבה
רבו מלספור.

ועל פי "נתת דבריך לשיעורין" מצאנו מליצה אחת,
שאמרה בעל "זרע אברהם" (פירוש לספרי, דיהרנפורט
תקע"א) בהקדמתו השנייה:

"ונתתי דברי לשיעורים / מרביץ תורה לעדרים /
ללמוד תמידים כסדרן / עם אנשים שלמים ולא חסרים".

מ ר ד כ י מ י ש ו ר

על שימוש המקור הנטוי ושם-הפעולה בלשון חז"ל

א

מקובל במחקר, שהמקור הנטוי נעלם מלשון חכמים'.
ויש להעיר, שהמקור הנטוי לא נעלם לחלוטין, אלא נתקיים,
בהיקף פלשהו, בצד שם-הפעולה.

1. למשל: מ"צ סגל, דקדוק לשון המשנה, סע' 242 (עמ' 135): א'
בנודיד, לשון מקרא ולשון חכמים, סע' קנט-קסה (פרך ב, עמ' 498-502);
נ"ג הנמן, תורת הצורות של לשון המשנה, ע"פ מסורת כ"י פרמה (עבודת
דוקטור), סע' 30.2 (עמ' 104): ולאחרונה ש' שרביט, "לשוננו לעם" ל
(חשל"ט), עמ' 288.

הרי דוגמאות אחדות, שעלה בידי ללקטן?² מקוריותן של הגרסאות ומעמדן הסגנוני צריכים דיון לעצמו.³

תחילה דוגמה ממגילת הנחושת ממדבר יהודה, שהיא פתובה בלשון חכמים — ליתר דיוק באחד מניביה — והגיעה לידינו בלא גלגולי העתקה:

"באשיח שיבית הכרמ בבו אך לסמול (=באשוח של בית הפרם, בבואך לשמאל).

ובספרי דברים שמ"ח (מהד' פינקלשטיין עמ' 406):

"ועזר מצריו תהיה, בעמדו לפני יוסף".

בנגד זו יש גרסה "בעמידתו" (והיא המונחת בפנים של המהדורה הנ"ל), אבל הנוסח "בע(ו)מדו" מקוים בכ"י לונדון, בדפו"ר ובקטע מן הגניזה.

שם נ"ז (124):

"כי אתם עוברים הירדן אל הארץ, מעברכם את

הירדן אתם יודעין שאתם יורשין את הארץ".

זו גרסת כ"י ברלין. נוסח הפנים במהדורת פינקלשטיין:

"מעבירתכם"⁴, על פי שאר כתבי-היד. דפו"ר:

"מהעברתכם". במקבילות פילקוט ובמדרש הגדול יש לשונות

אחרים: "אם מעביר אתכם", "משעברתם".

2. הדוגמאות נאספו לתכלית עבודת דוקטור על מערכת הזמנים

בלשון התנאים, בהדרכתו של פרופ' בן-חיים.

3. ראה הנמן, שם (לעיל הערה 1), הערה 231: "משום כך גרסת

הדפ' בעירובין ה3, "להיותן כאחת", חורגת מדקדוק ל"ח": וראה סגל, שם

(לעיל הערה 1), הערה 1.

4. נוסח זה חשוב לעצמו. עיין להלן.

ספרי במדבר קמ"א (מהדורת הורוויץ, עמ' 187):
"ולא נס לחה, בעומלו בתורה"⁵.
ובברייתא דמלאכת המשכן י"ג:
"מיד נכנסו בני גרשון ובני מררי ופירקו המשכן וטענו
אותו בעגלות והעמידוהו עד בוא בני קהת.

בידי דוגמה אחת למקור הנסמך לשם ע"י כינוי דבוק ומלת
"של" (אם לא נטיל ספק בגרסה). במכילתא דרשב"י לשמות
טו, א (מהד' אפשטיין-מלמד, עמ' 72):
"כביכול א[י]ן שמחה לפני המקום באבדן של
רשעים, קל וחומר באבדן של צדיק".
בפנים הונח: "באבדן של צדיק". והוער למטה: "הסופר
טעה וחשב את הנו"ן לאות הפינוי, וע"כ החליפה בוי"ו"
(ראה מכילתא דר"י, שירה א, הורוויץ-רבין עמ' 118, חילופי
נוסח).

כצפוי, המקור הנטוי מופיע בדרשות הנסמכות על
פסוקים, שמקור מצוי בהם. כגון במשנה, סנהדרין א, ו:
"אם כן למה נאמ' אחרי רבים להטות, לא
כהטותך לטובה הטתך לרעה, הטתך לטובה על פי
עד אחד, ולרעה על פי שנים".
כך כ"י קופמן, ובדומה לו — "כ(ה)טותך" — כ"י לו

5. כ"י וטיקן גורס: "בעולמו", כנראה טעות סופר (בהשפעת הפועל
הערבי علم 'למד').

וכ"י ששון (המיוחס לרמב"ם); כ"י פרמה גורס: "(כ)הטייתך"
— שם-פעולה — כמו דפוסי המשנה. במקבילה בתוספתא,
סנהדרין ג, ז, כ"י ארפורט גורס: "(כ)הטותך"; כ"י וינה:
"(כ)הטייתך".

ספרי זוטא לבמדבר לה, כה (הורוויץ, עמ' 335):
"שומע אני עד מות זה ועד מות זה, ת"ל עד
מות הכהן הגדול"⁶.

ב

צירוף שמני, שגרעינו שם-פעולה, והצריך מושא ישיר,
מתועד בספרות המחקר מן המקרא, מספרות ימי-הביניים,
מספרות ההשכלה ומן העברית החדשה, אבל לא מלשון
חכמים⁷.

להלן שתי דוגמאות מן התושבע"פ, שיש בהן פדי למלא
את המשבצת הריקה בתיעוד רציפותו של צירוף זה.
ספרי דברים נ"ז (פינקלשטיין, עמ' 124):
"כי אתם עובר' את הירדן אל הארץ, מעבירת כם
את הירדן אתם יודעין שאתם יורשין את הארץ".
חילופי נוסח — עיין לעיל.

6. אבל אפשר שתיבת "מות" נתפסה כסמיכות של "מָוֹת".

7. ראה לאחרונה ר' מירקין, לרקעה של תופעה אחת בתחביר
העברית החדשה, "לשוננו לעם" כז (תשל"ו), עמ' 282 ואילך ("ככל הידוע
לי, אינה משמשת בלשון חכמים", שם, עמ' 282); ראה גם ע' איתן
(עורך), שם, עמ' 292, הערה 13; י' בלאו, שם כח (תשל"ז), עמ' 175
ואילך.

מדרש הגדול לדברים לג, ז:
"ידיו רב לו, בהריגתו את עשו".
במקבילה בספרי דברים שמ"ח: "בשעה שהרג את
עשו".

אילן אלויר

להשלמת הנמצא במילונים מפיוטי המחזור האשפנזי

(רשימה שנייה, סיום)

חֲמוּץ = אדמות, אדם:
בלע בגד בוגדים/בוא בחמוץ בגדים.
"לך ה' הצדקה", סליחה למנחה של יו"כ מאת שלמה הבבלי
(יו"כ, 692; פליישר, פיוטי שלמה הבבלי, 326).
חימוץ יש בתלמוד במשמע היעשות לחֲמֵץ, ובספרות
ימי-הביניים גם לעניין חמיצות ועשיית יין לחומץ¹. חימוץ
שלפנינו נובע מן "חֲמוּץ בגדים" שבמקרא (ישע' סג, א),
שהבינוהו מדקדקים ופרשני מקרא במשמעות אדם. וכונת
הטור שלפנינו, כפירוש מהדיר פיוטי שלמה הבבלי: בוא
בחימוץ בגדים אחרי עשותך שפטים באומות העולם.
ועוד ראוי להעמיד על שימוש הלשון, שסומכו של הצירוף

¹ ר' גנזים מגולים, עמ' 140.